

Тема 6. ТУРИСТИЧНА КАРТОГРАФІЯ ЯК ОСНОВНИЙ МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ЗАСІБ ТУРИСТИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Література:

1. Демідієнко О.Я., Іонова О.М., Кузнецова В.І. Основи краєзнавства. – К., 2001.
2. Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах. Кінець XV - перша половина XVII ст. - К.: Картографія, 2004. - 208 с.
3. Костриця М. Географічне краєзнавство: Поступ у III тисячоліття // Краєзнавство. Географія. Туризм. - 2002. - № 2. - С 5-7.
4. Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи: Наук. Збірник. – К.: Академія, 2003.
5. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм. – К.: Вища школа, 1994.
6. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. / За ред. проф. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006.
7. Програма курсу "Основи туризму і краєзнавства" // Краєзнавство. Географія. Туризм. - 2002. - № 35. - С 10-13.
8. Шаблій О. Володимир Кубійович як картограф // Пам'ятки України. - 1996. - № 2. - С. 117-126.

ПЛАН

1. Зародження туристичної картографії.
2. Розвиток спеціальної краєзнавчої картографії.
3. Сучасний стан краєзнавчої картографії в Україні.

- 1 -

Змалку люди звикають до географічних карт. Але лише окремі знають, що таке картографія, яка сфера інтересів, сфера застосування цієї науки. Цікаво, що навіть самі картографи не мають єдності в розумінні картографії. Одні - і їх більшість - вважають картографію наукою про пізнання світу за допомогою карт, інші підкреслюють, що це, насамперед, галузь техніки і виробництва, що займається виготовленням карт. Є й такі, які наполягають на тому, що картографія - це галузь інформатики, інформаційна наука, оскільки будь-яка карта служить засобом передачі інформації між людьми. Трапляються думки, що картографія - мовна, лігвіністична наука, оскільки вона користується системою мовних знаків, особливою картографічною мовою.

У науковій картографії найбільше визнання завоювала думка, згідно з якою картографія - "це наука про відображення й дослідження просторового розміщення і взаємозв'язків природних та суспільних явищ, а також їх змін у часі через образно-знакові моделі (картографічні зображення), які відтворюють ті чи інші сторони дієздатності".

Картографія - це стародавня наука. Перші карти - дорожні путівники - карбувалися на металі (античних щитах) чи шкурах та викреслювалися на папірусі ще в III тис. до н. е. Власні картографічні школи існували в Давньоєгипетському, Критському, Хетському, Вавилонському царствах, Китайській та Ассирійській імперіях. У Стародавній Греції з розвитком мореплавства з'явилися спеціалізовані каботажно-морські карти-періпли, які поряд з графічним зображенням містили текстову частину опису віддалених земель, портів та відстаней між ними.

Початки наукової картографії закладені великим ученим античного світу Клавдієм Птолемеєм (II ст. до н. е.). Він, щоправда, називав її географією, але завдання розумів по-сучасному. У "Керівництві з географії" К. Птолемеєм вчив, що "географія є лінійним зображенням всієї нині відомої нам частини Землі з усім тим, що на ній знаходиться... Вона зображає положення і обриси з допомогою одних тільки ліній і умовних знаків... Усе це з допомогою математики дає нам можливість побачити Землю в одній картині подібно до того, як ми можемо оглянути небесне склепіння в його обертанні над нашою головою". В Україні слово "картографія" з'явилося в середині XIX ст. як технічний термін.

У розвитку сучасної картографії намітилося дві головні тенденції. З одного боку, вона вдосконалюється як інженерно-технічна галузь знань, а з іншого - як наука пізнавальна, яка має тісні зв'язки з загальною теорією пізнання, природничими і соціально-економічними науками.

До завдань географічної картографії належать:

- картографічна інтерпретація географічних даних;
- картографічне моделювання географічних явищ і процесів;
- картографічне забезпечення охорони природи, освоєння нових земель, промислового і цивільного будівництва, розвитку енергетики тощо.

У процесі розвитку географічної картографії і туристичної індустрії виникла спеціальна картографічна дисципліна - туристична картографія. Картографія туризму покликана бути на службі мандрівників. Практичні потреби мандрівників (туристів) повсякчас вимагають інформацію географічного характеру та картографічне супроводження подорожей.

Здобутки античної туристичної картографії були надовго втрачені після занепаду Римської імперії та появи "варварських королівств". В історії цей період отримав назву "темні віки". Створення перших туристичних путівників у середньовічній Європі, що містили географічну (дорожню, краєзнавчу, кліматичну) інформацію, відносять аж до VIII ст. - початку організованих

подорожей франкських вельмож до Палестини та інших країн Близького Сходу. Подорожі до Єрусалима були популярні і в пізніші часи.

Рис. 1. Зразок середньовічної карти-періпла Понта Евксинського (Чорного моря), автор - Ортелиус

У XVI ст. з'являються дорожні атласи портативного формату з відображенням основних торговельних шляхів, карти та атласи міст з їх перспективним зображенням. Найбільш відомим серед них є 6-томне видання (з 1572 р. до 1618 р.) кельнського теолога Георга Брауна, відоме за назвою титульної сторінки першого тому "Міста з одного світу". Воно включало близько 500 планово-перспективних панорам міст світу, а також зображення окремих курйозних природних пам'яток, що вабили допитливих мандрівників. Зокрема, для атласу "Опис відомих міст світу" (Кельн, 1618 р.), призначалася гравюра А. Гогенберга, виконана за малюнком А. Пассаротті, що відображає панораму Львова. Цікаво, що й найперші серед друкованих на українських землях планів із зображенням Ближніх (Антонієвих) та Дальніх (Феодосієвих) печер Києво-Печерської Лаври, створені в 1638 р. У 1723-1747 рр. український мандрівник Василь Григорович Барський здійснив багаторічну мандрівку, маршрут якої пролягав від Києва через Галичину, Словаччину, Угорщину, Австрію, Грецію, Кіпр, Палестину, Сирію, Єгипет, Туреччину. В. Барський здійснив і видав опис мандрівок, ілюстрований 150 власними малюнками, серед яких є зображення міст, монастирів, фортець.

Автором першого атласу, який цілком справедливо кваліфікується як туристичний, став французький вчений Жан Шарлей. Він у другій половині XVII ст. з власної ініціативи здійснив три подорожі до країн Сходу. Поєднавши комерційну мету подорожей із країнознавчими дослідженнями, Ж. Шарден зібрав цінний історичний, етнографічний, лінгвістичний науковий матеріал. В атласі на "Карті узбережжя Чорного та Азовського морів", створеній Ж. Шарденому 1672 р., є зображення території України. до подорожі Ф. Дюбуа де Моя Терра (1843 р.).

Перші путівники "для цікавих" у Російській імперії з'явилися в кінці XVIII ст. Вони знайомили з Санкт-Петербургом та Москвою. Крим, через його віддаленість, відсутність надійних шляхів сполучення, місць прийому мандрівників та обмеженість відомостей про цілющі природні умови Південного узбережжя, лише в другій половині XIX ст. привернув до себе увагу тих, хто любляв подорож та відпочинок. Перші путівники, підготовані Д. Афанасьєвим, Б. Кондаракі, М. Сосногороваю, А. Безчинським, стали підсумком тривалого вивчення минулого краю та його природи.

-2-

Слід зазначити, що велику роль у розвитку туризму в Криму на початку XX ст. відіграло Ялтинське відділення Кримсько-кавказького гірського клубу, яке не тільки займалося обладнанням туристичних стежок, утриманням притулку для туристів, організацією екскурсій, в яких брали участь до 15 тис. осіб на рік, а й сприяло картографуванню регіону для потреб туристів.

Перерваний Першою світовою та громадянською війнами процес картографування для туристичних потреб спочатку поновлюється періодично оперативним перевиданням окремих планів міст (Одеса, Київ) та додатків до путівників. З'являються й оригінальні плани міст (Севастополь, 1927 р., 1928 р.), Харків (1932 р., 1938 р.), зорієнтовані на масових іноземних користувачів, передусім туристів і екскурсантів.

В Галичині за часів Австро-Угорської монархії (до кінця 1918 р.) видавництво "Фрейтг і Верндт" (Відень) створювало карти на топографічній основі, в яку більш яскравим кольором вдруковувалося зображення туристичних маршрутів: пішохідних, на кінних екіпажах. Карти мали відповідно оформлену обкладинку, текст, туристичну та маркетингово-картографічну рекламу.

Маркуванням туристичних маршрутів у горах, розробкою та розповсюдженням картографічного матеріалу з 1910 р. активно займалося туристичне товариство "Чорногора".

З 1937 р. товариство «Плай» друкувало щомісячний журнал "Наша Батьківщина", в якому серед іншого матеріалу друкувалися схеми туристичних маршрутів теренами Галичини й Українських Карпат.

Загалом, за часів перебування Галичини в складі Польщі (1918-1939 рр.) на її територію видавалися дорожні карти, плани міста Львова. Зокрема, велику кількість картографічного матеріалу краєзнавчого характеру видавав картографічний інститут імені Є. Ромена.

Напередодні Другої світової війни на територію України Першою картографічною фабрикою Ленінграда були видані дві карти, які охоплювали територію Південного Криму та Середнього Придніпров'я, що містили на

якісній топографічній основі інформацію про інфраструктуру туризму цих регіонів України.

З початку війни до 1956 р. включно (за одиничним винятком видання у 1947 р. трестом "Геозйомка Києва" плану Києва) популярні картографічні твори туристичного спрямування на території України не видавалися.

Поновлюється розробка карт туристичної тематики лише з 1956 р., коли видаються карти Криму, Закарпаття та України в цілому. На початку 1970-х рр. до розробки карт туристичної тематики повертається Київська картографічна фабрика (фабрика № 1 ГУГК). До 1984 р. включно туристичні карти на території України розробляє також Науково-редакційна картоскладальна частина (Москва). А з 1976 р. до цієї справи долучається й новоз-будована у Вінниці фабрика № 10 ГУГК.

У 1970-х рр. туристично-екскурсійними картами та схематичними планами були охоплені всі адміністративно-територіальні одиниці України, більшість фізико-географічних та історико-етнографічних регіонів, планових туристичних маршрутів, курортно-лікувальних та туристичних центрів. Було налагоджене співробітництво з туристичними організаціями, що забезпечували внутрішній та в'їзний іноземний туризм, закладами охорони пам'яток історії та культури, архітектурних пам'яток, пам'яток природи, музейними закладами.

Видання картографічних творів у ці роки практично монополізується Головним управлінням геодезії і картографії, хоча деякі видавництва ("Таврія", "Каменярь") зрідка наважувалися видавати оригінальні твори з тематики, що залишалася поза увагою ГУГК: схеми для скелелазання, гірськолижного спорту тощо. Картографічно забезпечується 23 Міжнародний географічний конгрес 1976 р.

1980-ті рр. відзначилися оригінальними науково-технічними розробками науково-редакційного картоскладального підприємства (Київ) науково-популярних атласів "Крим", "Київ", "Азово-Чорноморське узбережжя СРСР", "Українські Карпати", "Львів", науково-методичного "Атласу туриста-краєзнавця Київської області". Тематика туристичного картографування збагатилася творами для пішохідного, водного, велосипедного туризму, приміських маршрутів вихідного дня, пізнавальних маршрутів літературної та історичної тематики, спортивно-видовищних заходів (XX Олімпійські ігри), річкових та морських круїзів, кінно-верхових та транспортних (автобусних, залізничних) маршрутів. Карти областей та плани великих міст краєзнавчо-туристичного спрямування уміщувалися в УРЕ, т. 1-12 (1978-1985 рр.) та Географічній енциклопедії України, т. 1-3 (1989-1993 рр.).

Перешкодами для повноцінного туристичного картографування на рівні світових стандартів упродовж усього розглянутого періоду були: неможливість використання повноцінної топографічної основи, обмеженість у показі деяких об'єктів географічного середовища, заідеологізованість (що не давали змоги повноцінно висвітлювати історичну та меморіальну тематику), ізолюваність від світового досвіду картографування, відставання технічної бази від світових

стандартів. Лише з кінця 1980-х рр. демократизація всіх сфер життя поступово повертає туристичним картам і планам їх невід'ємні атрибути: масштаб, зорієнтованість у просторі, топографічну точність, повноту інформації, пізнавальну цінність.

- 3 -

Здобуття Україною незалежності призвело до суттєвих змін в організації картографування туризму. Було створено власну картографо-геодезичну службу - Головне управління геодезії, картографії та кадастру України (Укргеодезкартографія). Водночас, було ліквідовано монополію на видання картографічних творів. Тепер, відповідно до ліцензії, розробка та тиражування картографічних творів дозволяється й іншим організаціям та приватним особам. Замість уніфікованих розробок за загальними редакційно-технічними матеріалами картографічних творів заздалегідь визначених тематики та змісту, картографам надається можливість творчого пошуку нових форм відображення та оформлення картографічних творів. Почалося впровадження високопродуктивної комп'ютерної технології; послаблення режиму утаємниченості дозволило створювати карти на топографічній основі до масштабу 1:100 000 включно.

Найцікавіші сучасні твори, що мають відношення до туристичної тематики, це: серії карт "Міста України", "Містаку-рорти", "Туристські маршрути України", "Мандрівник", історико-краєзнавча карта "Республіка Крим" з великою кількістю додаткових схем прославлених об'єктів туризму, атласи міст Києва, Одеси, автомобільних шляхів України та для автомобілістів Києва.

Застосування топографічної основи дало змогу аерогеодезичному підприємству Укргеодезкартографії створити маршрутні карти для водного, пішохідного та велосипедного туризму в Карпатах, карти для рибалок, садівників та відпочиваючих в околицях Києва, а Військовій картографічній фабриці - комплект карт для забезпечення пішохідного маршруту від Бахчисарая до Ялти в Криму.

Варто згадати й картографічні розробки Харківського відділення Інституту УкрДПГВІЗ: серію карт для самодіяльних туристів-водників малими річками України, плани міст Севастополя, Харкова, Чернівців, а також розробки Державної геодезичної фабрики у Вінниці (колишня фабрика № 10 ГУГК): плани міст, карти їхніх околиць, карти для мисливців та рибалок, атлас Вінниці мініатюрного формату тощо.

Цікаве видання здійснено у 2003 р. у Львові - це туристичний путівник "Дорогами і стежками Карпат". Його автор В. Собашко десятки років мандрував Карпатами, скрупульозно занотовуючи описи маршрутів. Путівник доповнений численними туристичними картосхемами.

Провідне картографічне підприємство України - НВП "Картографія" випускає різноманітну картографічну туристичну продукцію: тематичні й навчальні атласи, карти світу, держав, України та її областей, плани міст, глобуси й рельєфні карти.

Труднощі, які переживає картографія туризму на початку XXI ст., викликані розривом стосунків між традиційними замовниками та виконавцями картографічних робіт, нестачею коштів на фінансування розробки та видання карт, скороченням обсягів внутрішнього туризму та екскурсій в Україні за останнє десятиліття, низькою купівельною спроможністю населення.

Водночас, здобуття Україною незалежності, виконання Києвом функцій столиці однієї з найбільших у Європі держав, зростання інтересу у світі до України - все це викликає необхідність "картографічної презентації" нашої країни у світі. Тому кількість видань карт України, карт окремих регіонів, планів Києва та інших міст значна, у тому числі й з використанням іноземних мов. Щороку зростає кількість видань для автолюбителів - більш заможних і купівельноспроможних верств населення. Урізноманітнюється тематика картографічних творів як наслідок реалізації творчих задумів розробників карт, підвищується інтерес до історико-культурної тематики.

Використання комп'ютерних методів створення карт дає змогу підвищити продуктивність праці, скоротити терміни підготовки карт до видання, підвищити якість поліграфічного відтворення, створювати якісно нові електронні карти й атласи на компакт-дисках, де картографічна інформація поєднувалася б з фото-, кіно-, звуковою, графічною та текстовою інформацією